

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ
ΘΕΜΑΤΩΝ

ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΟΥ:
Βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες στον *Κάμπο*
Μαλίων (1)

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:
Κασωτάκη Καλλιόπη (ΠΕ02)
Σφακιανάκη Νίκη (ΠΕ11)
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΜΑΘΗΤΕΣ: 11
(Αγόρια: 10, Κορίτσια: 1)

ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΜΑΛΙΩΝ
Σχ. Έτος 2017-2018

ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές Γυμνασίου που έχουν διδαχθεί ή διδάσκονται στο αναλυτικό τους πρόγραμμα το αντικείμενο: «Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία», το οποίο ανήκει στην ύλη της Β΄ τάξης Γυμνασίου.

Στόχος του παρόντος προγράμματος είναι να ενθαρρύνει τους μαθητές να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις που αποκομίζουν από το συγκεκριμένο μάθημα ως βάση, ώστε να έρθουν σε επαφή με μνημεία αντίστοιχης ιστορικής περιόδου που βρίσκονται στον άμεσο βιωματικό τους περίγυρο και αποτελούν τμήμα της τοπικής τους ιστορίας και της τοπικής πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Πάνω σε αυτή τη βάση, ως στόχοι του προγράμματος τέθηκαν:

- Εμβάθυνση και διεύρυνση των γνώσεων που προσφέρει το αναλυτικό πρόγραμμα πάνω στη μεσαιωνική ελληνική ιστορία.
- Γνωριμία με την τοπική ιστορία και την τοπική πολιτιστική κληρονομιά
- Κατανόηση της σημασίας των μνημείων αυτών στη διαμόρφωση της τοπικής ταυτότητας και ενδιαφέρον για την προστασία τους.
- Προσέγγιση του αντικειμένου μελέτης με άμεσο, βιωματικό τρόπο.
- Συνειδητοποίηση της συνέχειας και της αλλαγής μέσα από συγκεκριμένα και απτά παραδείγματα στο άμεσο περιβάλλον των μαθητών.
- Καλλιέργεια δεξιοτήτων σύνθεσης και ανάλυσης δεδομένων, ενθάρρυνση κριτικής σκέψης, καθώς και καλλιέργεια δημιουργικής φαντασίας.
- Καλλιέργεια πνεύματος συνεργασίας και ομαδικότητας.

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα διεκπεραιώθηκε σε δύο συνεχόμενα σχολικά έτη (2016-2017 και 2017-2018) και απευθύνθηκε στην ίδια ομάδα μαθητών (στη Β΄ και στη Γ΄ Γυμνασίου αντίστοιχα).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η περιοχή των Μαλίων είναι γνωστή κυρίως για το ομώνυμο ανάκτορο της προϊστορικής (μινωικής) περιόδου, το οποίο ανασκάφτηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και έκτοτε μάς έχει δώσει σημαντικό αρχαιολογικό υλικό για τη μελέτη του μινωικού πολιτισμού.

Ωστόσο είναι ελάχιστα γνωστό ότι η ευρύτερη περιοχή γύρω από το προϊστορικό αυτό μνημείο (ο *μαλιώτικος κάμπος* όπως ονομάζεται), είναι διάσπαρτη με μικρά μονόκλιτα εκκλησάκια, τα οποία μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία της περιοχής. Ειδικότερα:

- Είναι όλα τους χτισμένα σε περιοχές του μαλιώτικου κάμπου βασικές για την τοπική οικονομία, η οποία ήταν προσανατολισμένη στην γεωργία, μέχρι την πρόσφατη ανάπτυξη του τουρισμού.
- Είναι κατασκευασμένα από ντόπιους τεχνίτες, με κατασκευαστικά υλικά που έχουν συγκεντρωθεί από τον άμεσο φυσικό περίγυρο (πέτρα, χώμα κ.λπ.) και με ντόπιες πατροπαράδοτες τεχνικές.
- Η αγιολογική τους διακόσμηση (τοιχογραφίες και φορητές εικόνες) συνεισφέρει στην κατανόηση της βυζαντινής τέχνης
- Χρησιμοποιούνται σε αδιάσπαστη συνέχεια μέχρι τις μέρες μας και είναι συνδεδεμένα με θρύλους και παραδόσεις του χωριού, με την καθημερινή ζωή, τα ήθη και τα έθιμα των κατοίκων.

Η μέθοδος προσέγγισης του θέματος ήταν η βιωματική διερευνητική και διεκπεραιώνεται μέσω του σχεδιασμού Φύλλων Εργασίας. Τα Φύλλα Εργασίας που προτείνονται σχεδιάστηκαν έτσι, ώστε να καθοδηγούν τους μαθητές μέσα από στοχευμένες διαδρομές στο χώρο να αναγνωρίζουν τα μνημεία, να παρατηρούν προσεκτικά χρησιμοποιώντας τις γνώσεις τους και να εξάγουν συμπεράσματα συνδυάζοντας γνώσεις, παρατηρητικότητα, αλλά και δημιουργική φαντασία, μέσα σε πνεύμα συνεργασίας, αλληλοσεβασμού και αποδοχής. Ειδικότερα, τα συγκεκριμένα τα Φύλλα εργασίας υπηρετούν τους εξής σκοπούς:

- Διευκολύνουν τους μαθητές να κατανοήσουν τα βασικά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου κάθε φορά μνημείου, να το εντάξουν στις όμοιές του κατηγορίες μέσα στα πλαίσια του βυζαντινού πολιτισμού και της βυζαντινής ιστορίας.
- Αξιοποιούν τις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών και συνεισφέρουν στο να «χτιστεί» πάνω σε αυτές νέα γνώση, συνδυάζοντας εικόνες, πληροφορίες και γνώση από άλλες περιοχές του ίδιου πολιτισμού.
- Ενισχύουν την παρατηρητικότητα των μαθητών, την αναλυτική και συνθετική σκέψη, καθώς και τη δημιουργική τους φαντασία.
- Ενθαρρύνουν τη διατύπωση συμπερασμάτων και κρίσεων βασισμένων πάνω στην άμεση εμπειρική παρατήρηση και στη λογική σκέψη, συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα τη σχετικότητα της επιστημονικής γνώσης.
- Βοηθούν τους μαθητές να εντάξουν τα ιστορικά μνημεία σε τοπικό επίπεδο, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της βυζαντινής και μεταβυζαντινής εποχής.

Αναλυτικότερη παρουσίαση της μεθοδολογίας και των δράσεων της εργασίας μας έγινε στα πλαίσια της συμμετοχής μας στην εκδήλωση για την παρουσίαση των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων σχ. έτους 2017-2018 που οργάνωσε το Γραφείο Σχολικών Δραστηριοτήτων στο ΜΦΙΚ την Τρίτη 8-5-

2018. Η παρουσίαση αυτή είναι διαθέσιμη στον υπερσύνδεσμο:

<https://docs.google.com/presentation/d/1lpahBgb2PoX7nUP1UmmZa7A9FhuEOi9Jkqek4g0HB3o/edit?usp=sharing>

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

- A. Φύλλα Εργασίας (παρατίθενται αμέσως παρακάτω).
- B. Καταγράψαμε τα συμπεράσματά μας σε μια διαδραστική φωτογραφία με θέμα τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία στον μαλιώτικο κάμπο, την οποία ενημερώνουμε συνεχώς <http://tinyurl.com/malia2018>

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την πολύπλευρη βοήθεια που μάς πρόσφεραν σε διάφορες φάσεις της εργασίας μας, ευχαριστούμε θερμά:

- Την 13^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Ηρακλείου και ιδιαίτερα τους αρχαιολόγους:
 - Γεωργία Μοσχόβη (για την ξενάγηση σε βυζαντινά μνημεία στον *Κάμπο Μαλίων*, στις 26-3-2012) και
 - Γεώργιο Κατσαλή (για αντίστοιχη ξενάγηση σε βυζαντινά μνημεία μέσα στο χωριό μας, στις 2-4-2015)
- Τον εφημέριο της ενορίας Μαλίων παππά Εμμ. Βασιλάκη, που αγκάλιασε την προσπάθειά μας, μάς διευκόλυνε πρόθυμα σε όλες τις επισκέψεις μας και μάς έδωσε πολύτιμες πληροφορίες πάνω στα θέματα που ερευνούσαμε.

Την εργασία μας αφιερώνουμε στην μνήμη του χωριανού μας λαογράφου Μηνά Κατσούλη (1921-2011), επειδή πρώτος αυτός μελέτησε τις εκκλησίες του χωριού μας ως πηγή για να γνωρίσουμε την ιστορία του, αλλά και επειδή μας άφησε πλούσιο δημοσιευμένο και αδημοσίευτο υλικό, που καθοδήγησε και την δική μας εργασία.

Μηγάς Κατσούλης (1922-2011)

Φύλλα Εργασίας
για μια Εκπαιδευτική
Ξενάγηση στις Βυζαντινές
και Μεταβυζαντινές
Εκκλησίες στον *Κάμπο*
Μαλίων

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Άγιος Γεώργιος στην περιοχή Λούτρες

Το εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου

1. ΑΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΟΥΜΕ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Που βρίσκεται το εκκλησάκι σε σχέση με τον σημερινό οικισμό; Σε σχέση με τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, σε σχέση με τη θάλασσα; _____

Μήπως η ιδιαίτερη ονομασία της περιοχής μας βοηθά να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για τη σημασία της στην τοπική κοινωνία; _____

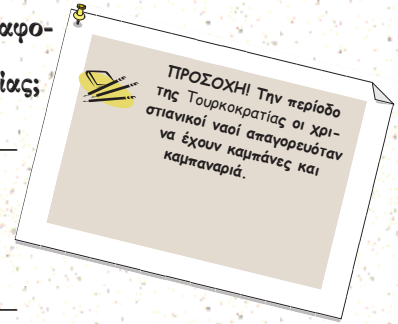

Υπάρχουν άλλα γνωστά ιστορικά μνημεία στην γύρω περιοχή και ποια σχέση να έχουν με το συγκεκριμένο μνημείο;

2. ΜΕ ΠΟΙΑ ΠΡΩΤΗ ΜΑΤΙΑ ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΑΚΙ ΦΑΙΝΕΤΑΙ «ΠΑΛΙΟ».ΓΙΑΤΙ;

Ποιο είναι το βασικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή του; _____

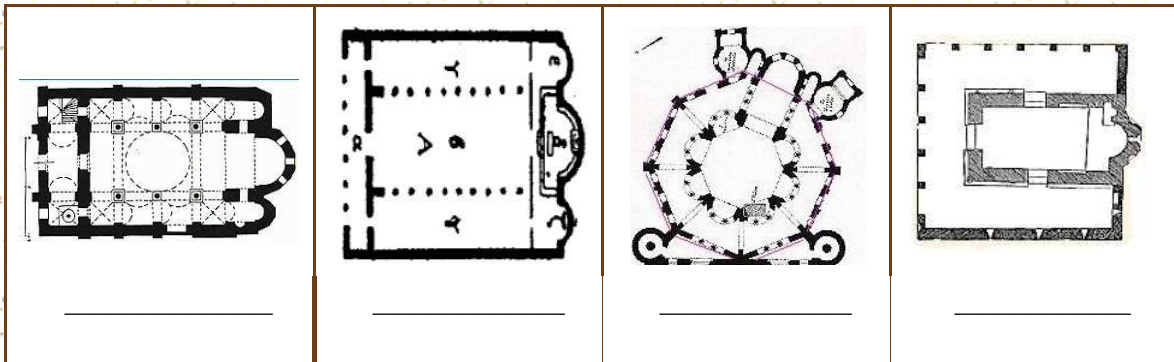
Υπάρχουν βέβαια διάφορα αρχιτεκτονικά του κομμάτια που έχουν χτιστεί με εντελώς διαφορετικά υλικά. Π.χ. τι παρατηρούμε σε σχέση με το καμπαναριό της εκκλησίας;

Τι να υποθέσουμε για τα κατασκευαστικά υλικά της Αγίας Τράπεζας; _____

Η κάτοψη και άρα ο ρυθμός στον οποίο ανήκει ο ναός μπορούν επίσης να μας προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες.

Δεί-
φωτο-

τε τις

γραφίες και αναγνωρίστε ποια είναι η κάτοψη που ταιριάζει στον δικό μας ναό:

Φτιάξτε πρό-
της κάτοψης:

χειρα το σκιτσάκι

3. ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΩΡΑ ΠΙΟ ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΑ ΤΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ο ναός είναι διακοσμημένος με

Τοιχογραφίες: ___

Φορητές εικόνες: ___

Σε τι κατάσταση βρίσκονται; _____

Μπορείτε να διακρίνετε χρονολογίες, Μορφές; Περιγράψτε:

Για να βγάλουμε τις κατάλληλες πληροφορίες, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε ιδιαίτερες πληροφορίες πάνω στην βυζαντινή αιογραφία. Τι πληροφορίες μας έδωσε ο εφημέριος της εκκλησίας;

4. ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

Στην επίσκεψη αυτή μου άρεσε: _____

Στην επίσκεψη αυτή δεν μου άρεσε: _____

Δικές σου παρατηρήσεις—σκέψεις:

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

Προφήτης Ηλίας

Το εξωκλήσι του Προφήτη Ηλία

1. ΑΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΟΥΜΕ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Που βρίσκεται το εκκλησάκι σε σχέση με τον σημερινό οικισμό; Σε σχέση με τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, σε σχέση με τη θάλασσα; _____

Υπάρχουν άλλα γνωστά ιστορικά μνημεία στην γύρω περιοχή; _____

Στο λόφο του Προφήτη Ηλία οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν ένα μινωικό ιερό κορυφής.
Αυτό σημαίνει ότι η περιοχή είναι κέντρο λατρείας ήδη από την προϊστορική εποχή.

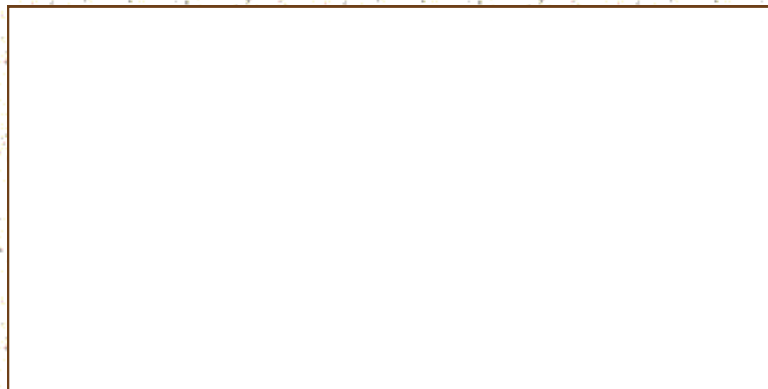
2. ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΚΙ ΕΊΝΑΙ ΑΠΛΟ ΚΑΙ ΛΙΤΟ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ

Ποιο είναι το βασικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή του; _____

Υπάρχουν βέβαια διάφορα αρχιτεκτονικά του κομμάτια που έχουν χτιστεί με εντελώς διαφορετικά υλικά. Π.χ. τι παρατηρούμε σε σχέση με το καμπαναριό της εκκλησίας; _____

Τι να υποθέσουμε για τα κατασκευαστικά υλικά της Αγίας Τράπεζας; _____

Ο ναός είναι ένα μικρό δωματάκι με την κόγχη του ιερού και με θολωτή στέγη. Είναι δηλαδή μονόχωρος ή μονόκλιτος. Σχεδιάστε στο πλαίσιο την κάτοψη;

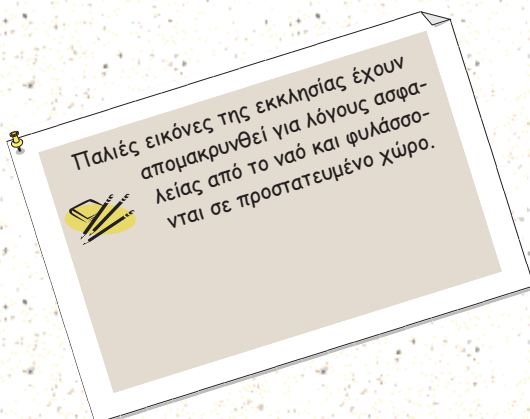
3. Η ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ο ναός είναι διακοσμημένος με:

Τοιχογραφίες: _____

Φορητές εικόνες: _____

Μπορείτε να βρείτε χρονολογίες πάνω στις φορητές εικόνες; Είναι σύγχρονες ή παλιές; Τι άλλες πληροφορίες μας δίνουν οι φορητές εικόνες; _____

4. Ο ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

Ο περιβολος της εκκλησίας από τα βορειοανατολικά

Ρίξτε μια ματιά στον εξωτερικό περιβολο του ναού. Μοιάζει σαν μια μεγάλη σχεδόν επίπεδη πλατεία, στο βορειοανατολικό τμήμα της οποίας είναι χτισμένη η εκκλησία, ενώ από κάτω απλώνεται όλος ο μαλιώτικος κάμπος και η ακτογραμμή από τη μια άκρη του ορίζοντα ως την άλλη. Εάν σκεφτούμε ότι ο μαλιώτικος κάμπος ήταν ένα βασικό πέρασμα επικοινωνίας τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε για τη σημασία του λόφου του Προφήτη Ηλία;

Εκτός από την εκκλησία, ένα άλλο κτίριο που αξίζει να προσέξετε σε αυτό τον περιβολο είναι μια τετράγωνη πέτρινη κατασκευή στα δυτικά του ναού. Κατασκευάστηκε πολύ πρόσφατα και μέσα σε αυτήν βρίσκεται ενσωματωμένη δεξαμενή συγκέντρωσης των νερών της βροχής. Οι αρχαιολόγοι θεωρούν ότι κατασκευάστηκε μέσα στη βενετική περίοδο. Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε για τη χρήση του χώρου;

4. ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

Στην επίσκεψη αυτή μου άρεσε: _____

Στην επίσκεψη αυτή δεν μου άρεσε: _____

Γράψε δικές σου παρατηρήσεις—σκέψεις—σχόλια:

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

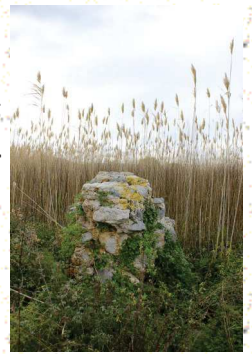
Παλαιοχριστιανική Βασιλική στο Λιβάδι Μαλίων

Το Λιβάδι και η ευρύτερη περιοχή του, ανάμεσα στην κορυφή της Σελένας και στην ακτογραμμή

1. ΑΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΟΥΜΕ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Δύο περίπου χιλιόμετρα ανατολικά από το σημερινό χωριό των Μαλίων, στη θέση «Λιβάδι», οι αρχαιολόγοι έκαναν το έτος 1957 μια πολύ σημαντική ανακάλυψη. Κατά τη διάρκεια προϊστορικών ανασκαφών λίγες εκατοντάδες μέτρα δυτικά από το μινωικό ανάκτορο, ήρθαν στο φως τα ερείπια μιας επιβλητικής βυζαντινής εκκλησίας. Η εκκλησία αυτή χρονολογήθηκε μέσα στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες (δηλαδή κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο) και ανήκει στο ρυθμό της «βασιλικής». Η παρουσία ενός τέτοιου μνημείου στην περιοχή υποδηλώνει την ύπαρξη σημαντικού οικισμού της πρώιμης βυζαντινής εποχής, η υπόθεση αυτή όμως πρέπει να επαληθευτεί και από την αρχαιολογική έρευνα.

Ερείπια μέσα στο έλος του Ποταμού

Τα ερείπια της βασιλικής βρίσκονται σήμερα στο μέσον ενός έλους. Πρόκειται για μια έκταση 100 περίπου στρεμμάτων καλαμιώνα, ο οποίος το χειμώνα κατακλύζεται με νερά που προέρχονται από τον υδροφόρο ορίζοντα της περιοχής. Λόγω των βροχών τα νερά υπερχειλίζουν και σχηματίζουν ένα μικρό ρυάκι που καταλήγει στη θάλασσα, διαμορφώνοντας μια πολύ όμορφη, απάνεμη αμμώδη παραλία, η οποία (λόγω του ρυακιού αυτού), ονομάζεται «Ποταμός».

Η περιοχή του Ποταμού, εκτός από χώρος αναφυχής εκατοντάδες ντόπιοι και ξένοι παραθεριστές, είναι ένας και από τους ελάχιστους καλοδιατηρημένους φυσικούς υγροτόπους στις βόρειες ακτές της Κρήτης. Λόγω του βάλτου, η αρχαιολογική διερεύνησή της είναι δύσκολη.

Επισκεπτεστε την περιοχή; _____

Για ποιους λόγους; _____

Από τι πιστεύετε ότι απειλείται σήμερα; _____

Παρά το μικρό του μέγεθος ο υγρότοπος προσφέρει σημαντικά οφέλη στο οικοσύστημα, αλλά και σε όλη την ευρύτερη περιοχή: εμπλουτίζει τον υδροφόρο ορίζοντα, εμποδίζει τη διάβρωση των ακτών όπως και την υπαλμύριση των υπογείων νερών, συμβάλλει στη βιοποικιλότητα, αποτελεί χώρο σπάνιας φυσικής ομορφιάς για αναψυχή.

Σε δα 1

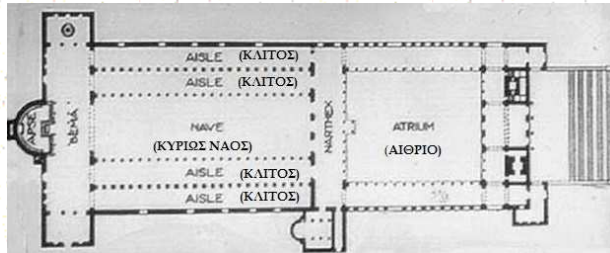

Η περιοχή όπου ανασκάφτηκε η βασιλική είναι γνωστή στους κατοίκους με την ονομασία: στα Μάρμαρα. Γιατί άραγε;

2. ΤΙ ΕΝΝΟΟΥΜΕ ΌΜΩΣ ΜΕ ΤΟΝ ΟΡΟ «ΒΑΣΙΛΙΚΗ»;

Ο όρος αυτός δηλώνει έναν αρχιτεκτονικό τύπο χρησιμοποιείται από τους αρχαιολόγους για να δηλώσει χριστιανικούς ναούς της πρώτης χριστιανικής περιόδου, οι οποίοι μιμούνται στην κατασκευή τους ρωμαϊκά δημόσια κτίρια. Κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες ο χριστιανισμός κυριάρχησε πάνω στις λατρείες του αρχαίου κόσμου, όμως οι χριστιανοί δεν είχαν ακόμα δημιουργήσει έναν αρχιτεκτονικό τύπο για τους ναούς τους, που να εξυπηρετεί στις ιδιαίτερες ανάγκες της λατρείας τους. Έτσι κατασκεύαζαν τους ναούς τους χρησιμοποιώντας ως πρότυπο ρωμαϊκά δημόσια κτίρια, τροποποιώντας τα ώστε να ανταποκρίνονται στις λατρευτικές τους ανάγκες (βλ. το σχήμα που ακολουθεί)

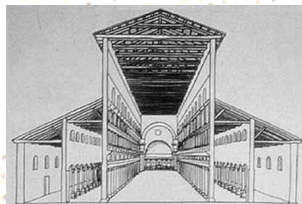

Η τυπολογία μιας βασιλικής (σε κάτοψη)

[Για να προσανατολιστούμε σωστά στο σχήμα δείξε με βελάκι πού βρισκείται ο βορράς]

Ποια είναι λοιπόν με βάση το σχήμα τα βασικά χαρακτηριστικά του ρυθμού της βασιλικής:

- Ήταν κτίρια ορθογώνιου σχήματος.
- Το κυρίως κομμάτι τους, ο χώρος που προοριζόταν για τους πιστούς ονομάζεται *κυρίως ναός*. Χωριζόταν με σειρές κιόνων σε μικρότερα στενόμακτρα τμήματα που ονομάζονται *κλίτη*. Τα κλίτη έδιναν τη δυνατότητα να μεγαλώσει η εκκλησία σε πλάτος. Έτσι μια βασιλική μπορούσε να έχει τρία κλίτη («τρίκλιτη»), πέντε κλίτη («πεντάκλιτη»), επτά κλίτη («επτάκλιτη»), ακόμα και εννέα κλίτη («εννιάκλιτη»). Το μεσαίο κλίτος ήταν πάντα μεγαλύτερο ενώ τα υπόλοιπα κλίτη ήταν μικρότερα σε πλάτος και κατασκευάζονταν συμμετρικά γύρω από το μεσαίο. Η στέγη κατασκευαζόταν από ξύλο.
- Οι κίονες που οριοθετούσαν τα κλίτη χάριζαν επιβλητικότητα και μεγαλοπρέπεια στο ναό. Ήταν απλοί στην κατασκευή τους, χωρίς διακόσμηση, στηρίζονταν όμως πάνω σε όμορφα διακοσμημένα κιονόκρανα, που μιμούνταν τα ιωνικά κιονόκρανα.
- Στα ανατολικά του κυρίως ναού βρισκόταν πάντα το *ιερό*, δηλαδή ο χώρος όπου γίνονται οι τελετουργίες της χριστιανικής λατρείας. Εκεί βρισκόταν η *Αγία Τράπεζα* και άλλα ιερά σύμβολα της χριστιανικής λατρείας. Συνήθως κατέληγε σε ένα αφιδωτό κτίσμα (μια «κόγχη»), που καταλάμβανε όλο το πλάτος του μεσαίου κλίτους.
- Στο δυτικότερο μέρος του κυρίως ναού, ένα μικρό τμήμα προοριζόταν για πιστούς που δεν είχαν κατηχηθεί ακόμα στο χριστιανισμό ή είχαν υποπέσει σε κάποιο θρησκευτικό παράπτωμα. Ονομαζόταν *νάρθηκας*.
- Πίσω από το *νάρθηκα* βρισκόταν μια σκεπασμένη αυλή που εξυπηρετούσε έμπροσθε να γίνουν σε υπαίθριο χώρο. Ήταν το μικρό περιφερειακό δωμάτιο που αποτελούσε το *βαπτιστήριο*.
- Πολλές βασιλικές είχαν ένα μικρό περιφερειακό δωμάτιο που αποτελούσε το *βαπτιστήριο*.
- Πολλές βασιλικές θεμελιωνόνταν σε ανάμνηση ενός χριστιανού μάρτυρα που ο τάφος του βρισκόταν στα θεμέλια της εκκλησίας.

Η τυπολογία μιας βασιλικής (σε τομή)

Οι βασιλικές γενικά είναι κτίρια με επιβλητικότητα και μεγαλοπρέπεια. Οι κίονες που διαχώριζαν τα κλίτη ήταν απλοί στην κατασκευή τους, στηρίζονταν όμως πάνω σε όμορφα, πλούσια διακοσμημένα ιωνικά κιονόκρανα. Οι τοίχοι όπως και το πάτωμα του ναού καλυπτόταν συχνά με ψηφιδωτή διακόσμηση (βλ. το σχήμα).

3. ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Ας δούμε τώρα πώς περιγράφεται η βασιλική στο Λιβιάδι Μαλίων από τους αρχαιολόγους που την ανακάλυψαν.

Στην επόμενη σελίδα υπάρχουν κάποιες φωτογραφίες και σχέδιά, που διαφωτίζουν και συμπληρώνουν το κείμενο:

«Περίπου 800 μέτρα από το Μινωικό Ανάκτορο και πολύ κοντά στη σημερινή ακτογραμμή, βρίσκεται μία βασιλική. Η κυρίως εκκλησία είναι χτισμένη με πέτρα, ενώ χωρίς το αφιδωτό της τμήμα, έχει 35 μέτρα μήκος και περίπου 15 μέτρα πλάτος.

Υπάρχουν υπολείμματα ψηφιδωτού μέσα στον κυρίως ναό, όπως και στο βόρειο από τα δευτερεύοντα κτίσματά της στα ανατολικά.

Στη δυτική πλευρά της εκκλησίας υπάρχουν δύο τουλάχιστον μικρά δωματιάκια, που η χρήση τους μάς είναι άγνωστη. Ανάμεσα στα δωματιάκια αυτά και στην κυρίως εκκλησία παρεμβάλλεται μια επιφάνεια μήκους 7.50 μέτρων που καλύπτει όλο το πλάτος του κτιρίου. Θα μπορούσε να είναι ο νάρθηκας, αλλά είναι πολύ μεγάλων διαστάσεων για να είχε μια τέτοια χρήση. Μάλλον φαίνεται ότι ήταν ένα αίθριο, ενώ ο νάρθηκας ήταν ενσωματωμένος στον κυρίως ναό.

Από τα τρία κλίτη, δεν υπάρχουν ίχνη για το νοτιότερο, αν και στο πλάνο υποδηλώνεται η ύπαρξή του. Το κεντρικό κλίτος έχει πλάτος 7μ. ενώ το βόρειο 4μ.. Ο κυρίως ναός με τα ψηφιδωτά του είναι χτισμένος πάνω σε μια κρύπτη 5,50 X 6,60 μέτρων, η οποία περιείχε μια πολύ όμορφη σαρκοφάγο του 2ου αιώνα, η οποία φαίνεται ότι ξαναχρησιμοποιήθηκε τον 4ο αι. για να θάψουν μέσα δύο νεκρούς. Η κρύπτη συνδέεται με ένα κτίριο χτισμένο κάτω ακριβώς από τη βασιλική.

Η αφίδα καταλαμβάνει όλο το πλάτος του κεντρικού κλίτους και χωρίζεται από αυτό με ένα τοίχο, μικρού ύψους. Τρεις άλλοι τοίχοι προεξέχουν της αφίδας. Ο ένας από αυτούς φαίνεται ότι αποτελεί το τελειώμα του νότιου κλίτους. Το όλο πλάνο δείχνει ότι δίπλα στην αφίδα βρίσκονταν παστοφόρια (1). Όμως με τα παστοφόρια δεν ολοκληρώνεται το σχήμα της δεξιάς πλευράς γιατί μετά από αυτά υπάρχουν δύο ακόμα δωμάτια με κοινό τον ΔΑ τοίχο τους, μήκους 7.00 μ., ο οποίος βρισκόταν στην ίδια γραμμή περίπου με τον τοίχο των παστοφορίων. Στο βορειότερο από τα δύο δωμάτια βρέθηκαν υπολείμματα ψηφιδωτού δίπλα στον δυτικό και στον νότιο τοίχο του. Το νοτιότερο δωμάτιο φαίνεται ότι ήταν ένα βαπτιστήριο χτισμένο σε αφιδωτό σχήμα, το οποίο ακουμπούσε πάνω στον κοινό τοίχο των δύο δωματίων.

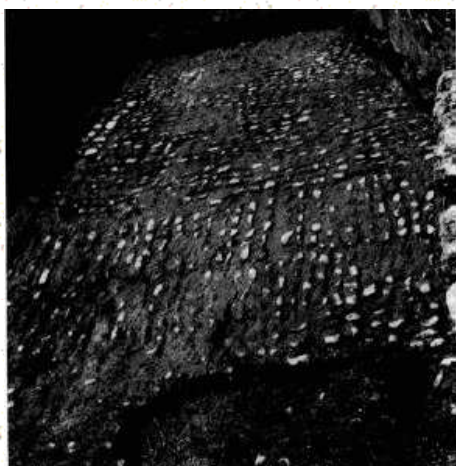
Το μωσαϊκό στον κυρίως ναό αποδίδουν γεωμετρικού σχήματος ροζέτες σε τρία χρώματα. Στο βόρειο περιφερειακό δωμάτιο τα ψηφιδωτά απεικονίζουν λουλουδάκια κισσού σε μαύρο χρώμα, σχηματισμένα σε άσπρο φόντο. Τα ψηφιδωτά στο νότιο τοίχο σχηματίζουν σταυρό τοποθετημένο σε κύκλο.

Τα μόνα αρχιτεκτονικά μέλη που βρέθηκαν στην εκκλησία είναι κάποια κιονόκρανα ιωνικού ρυθμού, με σπείρες σε σχήμα παπύρου και διακόσμηση με γραμμικά σχέδια. Με βάση το στυλ της διακόσμησής τους χρονολογούνται από την εποχή του Ιουστινιανού».

SANDERS, I. F., *Roman Crete, an arcaeological survey*, 1982, σ. 101-102.

1. παστοφόρια, (τα):

Υπολείμματα ψηφιδωτών από τη βασιλική στο Λιβάδι

1. Υπολείμματα ψηφιδωτού στον κυρίως ναό

2. Ψηφιδωτό φύλλων κισσού

3. Ψηφιδωτό που απεικονίζει σταυρό μέσα σε κύκλο

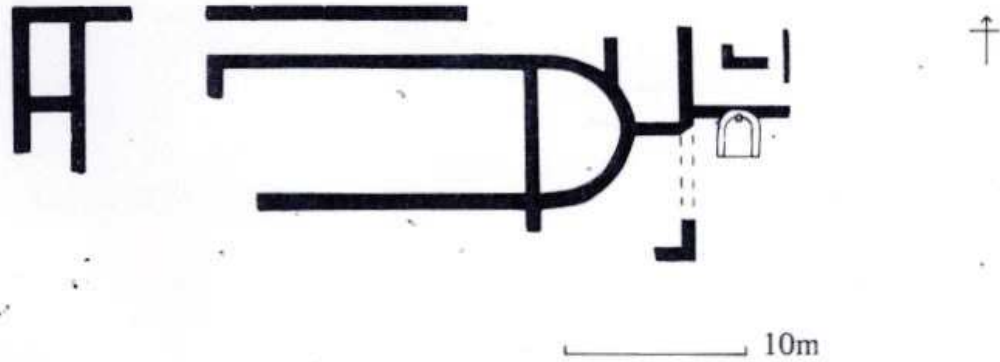
Τα κινητά ευρήματα των ανασκαφών του 1957 μεταφέρθηκαν από το χώρο της ανασκαφής και φυλάσσονται σήμερα μέσα στον αρχαιολογικό χώρο του μινωικού ανακτόρου. Εμείς όμως γνωρίζετε τα κιονόκρανα. Από τι υλικό είναι; Μπορούμε να τα χρονολογήσουμε;

Πρόκειται για μαρμάρινα κιονόκρανα με εγχάρακτη διακόσμηση.

Η ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ	ΣΧΕΔΙΑΣΤΕ Ή ΠΕΡΙΓΡΑΨΤΕ ΤΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ
	

Κομμάτια της Βασιλικής μπορούμε να θυμηθούμε και σε άλλα σημεία:

Fig.30. Mallia: Basilica.

Οι αρχαιολόγοι απεικονίζουν τα ευρήματά τους για να τα κάνουν κατανοητά σε ένα σχήμα που λέγεται «κάτοψη». Αποτυπώνουν δηλαδή σχηματικά το κτίριο όπως θα φαινόταν αν το κοιτάζαμε από ψηλά.

Με βάση όσα διαβάσατε εντοπίστε στην κάτοψη:

- Τον κυρίως ναό
- Το χώρο του ιερού
- Ζωγραφίστε το κεντρικό κλίτος. Οι διαστάσεις του είναι: _____ μήκος και _____ πλάτος
- Ζωγραφίστε το βόρειο και το νότιο κλίτος. Οι διαστάσεις τους είναι: _____ μήκος και _____ πλάτος
- Το δωμάτιο με τα περισσότερα ψηφιδωτά

Τα ψηφιδωτά στην βασιλική στο Λιβάδι τα γνωρίζουμε πια μόνο από τις μοναδικές φωτογραφίες των αρχαιολόγων.
Καταπληκτικά ψηφιδωτά όμως έχουν διασωθεί και από άλλες βασιλικές:

Βασιλική στο Καστρί Χερσονήσου (6ος αιώνας)

Ο αρχαιολογικός χώρος

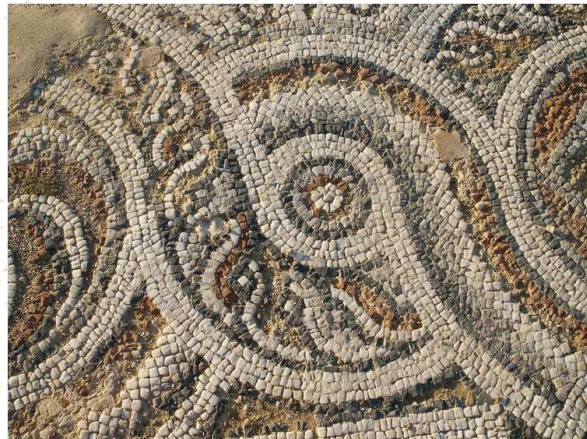

Λεπτομέρεια από τα ψηφιδωτά

Βασιλική του Αγίου Νικολάου Χερσονήσου (6ος αιώνας)

Ο αρχαιολογικός χώρος

Λεπτομέρεια από τα ψηφιδωτά

Βασιλική της Ολούντος (6ος αιώνας)

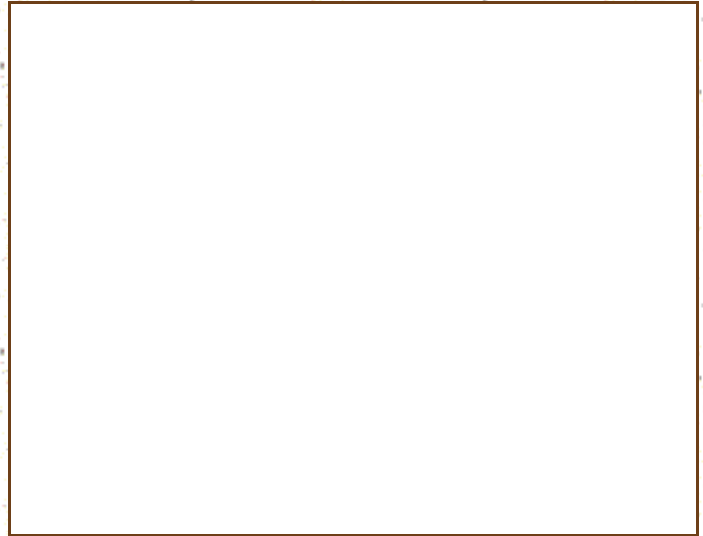
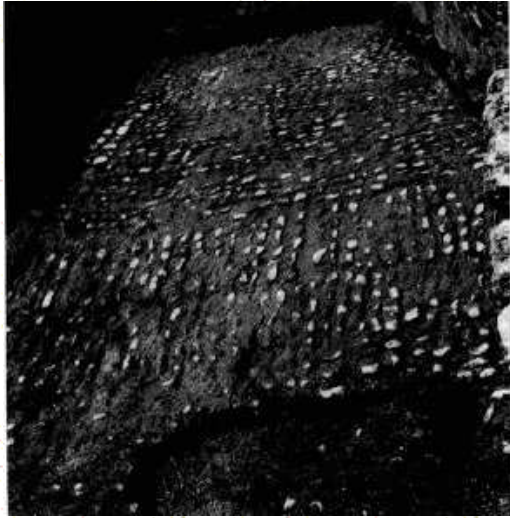
Ο αρχαιολογικός χώρος

Λεπτομέρεια από τα ψηφιδωτά

Χρησιμοποιήστε ως πρότυπο τα ψηφιδωτά που σώζονται και δώστε μια εικόνα για τα χαμένα ψηφιδωτά της βασιλικής των αλίων

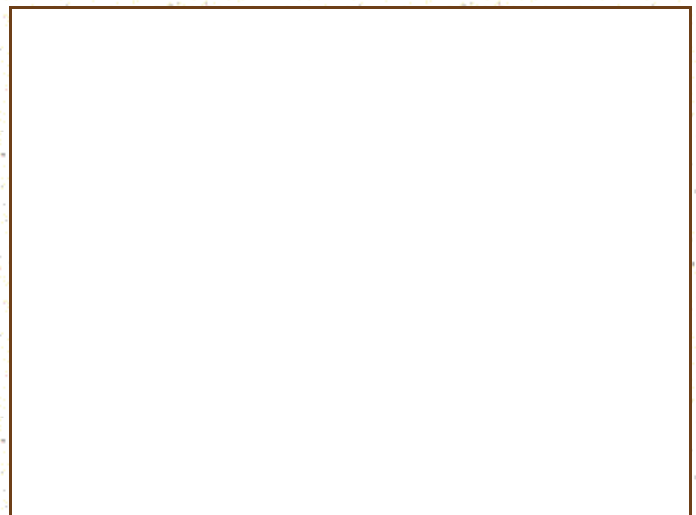
Ψηφιδωτά στον κυρίως ναό

Ψηφιδωτό που απεικονίζει φύλλα κισσού

Ψηφιδωτό που απεικονίζει σταυρό σε κύκλο

3. Η «ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΜΕ ΤΙΣ ΓΙΡΛΑΝΤΕΣ»

Ωστόσο η εκκλησία δεν ήταν το μοναδικό εύρημα των αρχαιολόγων το έτος 1957, καθώς στα θεμέλιά της, σε μια μυστική κρύπτη, οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν μια ταφή σε μια σαρκοφάγο. Ας δούμε πώς περιγράφεται το εύρημα:

«Σε απόσταση 750 μέτρων από το χώρο των μινωικών ανασκαφών και σε μια περιοχή που λέγεται *στα Μάρμαρα*, ανακαλύψαμε μια παλαιοχριστιανική βασιλική. Η εκκλησία είναι χτισμένη πάνω ακριβώς από ένα νεκρικό θάλαμο, ο οποίος περιείχε μια μεγάλη ρωμαϊκή σαρκοφάγο της εποχής των Αντωνινών με πλούσια ανάγλυφη διακόσμηση με γιρλάντες και έρωτες. Μέσα στη σαρκοφάγο βρήκαμε δύο σκελετούς που έφεραν βραχιόλια και χρυσά κοσμήματα».

«Η σαρκοφάγος ανήκει στην εποχή των Αντωνινών. Άρα έχει επαναχρησιμοποιηθεί τον 4ο αιώνα σαν χώρος ταφής για δύο σημαντικούς νεκρούς. Η βασιλική που χτίστηκε ακριβώς πάνω από τον τάφο, χρονολογείται στο πρώτο τέταρτο του 6ου αιώνα. Πράγματι, καθαρίζοντας τους τοίχους βρήκαμε σε απόσταση 20 εκατοστών από τη σημερινή επιφάνεια νομίσματα των Βανδάλων. Ξέρουμε ότι μετά τη νίκη του Ιουστινιανού εναντίον τους (το έτος 534), οι Βάνδαλοι δεν θα μπορούσαν να κάνουν πλέον επιδρομές. Είναι πολύ πιθανόν ότι η βασιλική καταστράφηκε τον 7ο αιώνα από υπερχειλίση της θάλασσας, όταν για κάποιο λόγο αυτή κάλυψε τις βόρειες ακτές της Κρήτης.

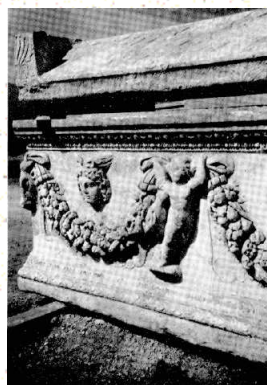
Αν και η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε, φαίνεται ότι έχουμε να κάνουμε με την ανέγερση ενός ταφικού μνημείου χριστιανών μαρτύρων. Αυτός ο τόπος λατρείας θα μπορούσε να αναφέρεται στο Ευαγγελιάριο της εκκλησίας των Μαλίων, αν και τα ονόματα των μαρτύρων έχουν χαθεί. Δυστυχώς οι δύσκολες συνθήκες κάτω από τις οποίες ανασκάφτηκε η σαρκοφάγος το έτος 1957 δεν επέτρεψαν τη μελέτη του τάφου.

[Deaux, Georges, B.C.H., Τόμος 83 (1958), σ. 828-829 και Τόμος 85 (1961), σ. 950-953]

1. σαρκοφάγος. (η): Τάφος σκαλισμένος σε συμπαγή βράχο.

Η «σαρκοφάγος με τις γιρλάντες»: η στενή πλευρά

Η «σαρκοφάγος με τις γιρλάντες»: η στενόμαχη πλευρά

Η σαρκοφάγος που βρήκαν οι αρχαιολόγοι το έτος 1957 φυλάσσεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου. Ας δούμε στην επόμενη σελίδα πώς είναι σήμερα:

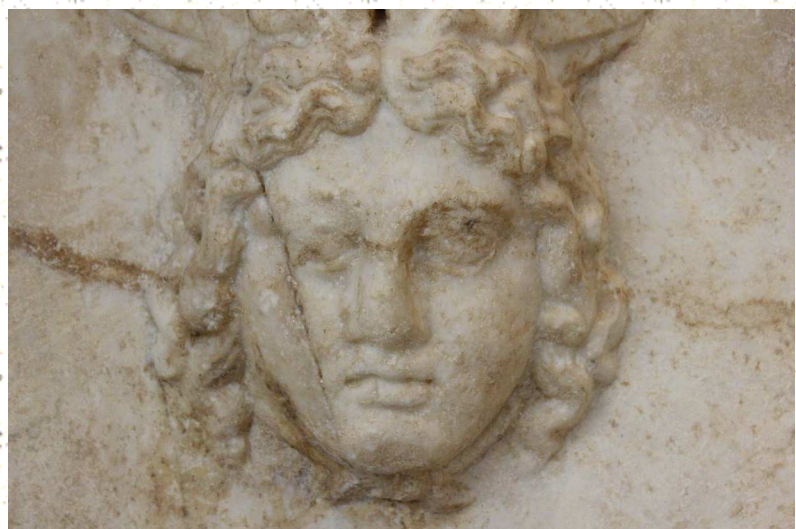
3. Η «ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΜΕ ΤΙΣ ΓΙΡΛΑΝΤΕΣ»: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Η σαρκοφάγος στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου

Λεπτομέρεια από τη διακόσμηση στη στενή πλευρά

Λεπτομέρεια από τη διακόσμηση στη στενόμακρη πλευρά

4. ΑΣ ΣΥΝΟΨΙΣΟΥΜΕ

Στην περιοχή «Λιβιάδι» λοιπόν, πολύ κοντά στο γνωστό μινωικό ανάκτορο των Μαλίων, οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν τυχαία δύο πολύ σημαντικά ευρήματα για την ιστορία της περιοχής. Ποια είναι τα συμπεράσματά μας με βάση τα ευρήματα των αρχαιολόγων; Ας συμπληρώσουμε το παρακάτω κείμενο:

- ◆ Η «σαρκοφάγος με τις γιρλάντες»: Ένα ταφικό κτίσμα που κατασκευάστηκε κατ' αρχήν _____ αι.. Με βάση την διακόσμησή του έχει _____ χαρακτήρα.
- ◆ Όμως επαναχρησιμοποιήθηκε τον _____ για να ταφούν δύο νεκροί, οι οποίοι (με βάση τα κτερίσματα που βρέθηκαν) ήταν _____. Στη συνέχεια, η σαρκοφάγος με τους νεκρούς φυλάχτηκε σε μία κρύπτη και πάνω ακριβώς από την κρύπτη αυτή χτίστηκε ένας επιβλητικός χριστιανικός ναός διακοσμημένος με ψηφιδωτά και κίονες. Ο ναός χτίστηκε κατά τον _____. Δυστυχώς δεν έχουν σωθεί πολλά στοιχεία για να τον γνωρίσουμε καλύτερα. Ωστόσο, η ανακάλυψη ενός βανδαλικού νομίσματος αποτελεί απόδειξη ότι _____. Οι αρχαιολόγοι υποθέτουν ότι η εκκλησία καταστράφηκε από _____ κατά τον _____ αι..

Με βάση όλα τα παραπάνω, τι υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε:

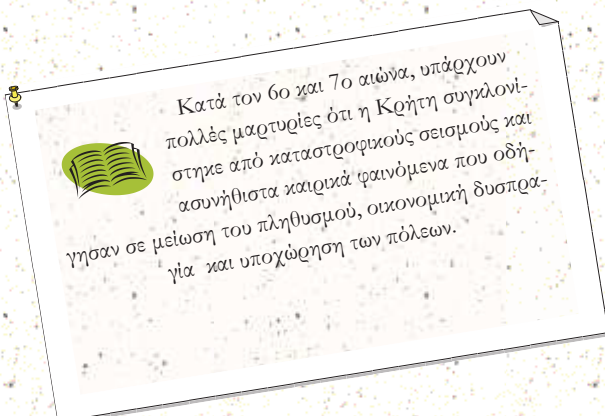
Για την ανθρώπινη εγκατάσταση στην περιοχή: _____

Για τον πλούτο και την ευημερία των ανθρώπων: _____

Ποια ήταν άραγε η κύρια οικονομική τους δραστηριότητα; _____

Γιατί εγκαταλείφθηκε η περιοχή; _____

Ποια είναι τα μεταγενέστερα ιστορικά γεγονότα όπως τα γνωρίζουμε από την ιστορία και πώς επέδρασαν στην περιοχή; _____

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

Παναγία των Εισοδίων («Γαλαθιανή»)

Ο ναός των Εισοδίων από τα νοτιοδυτικά

1. ΑΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΘΟΥΜΕ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

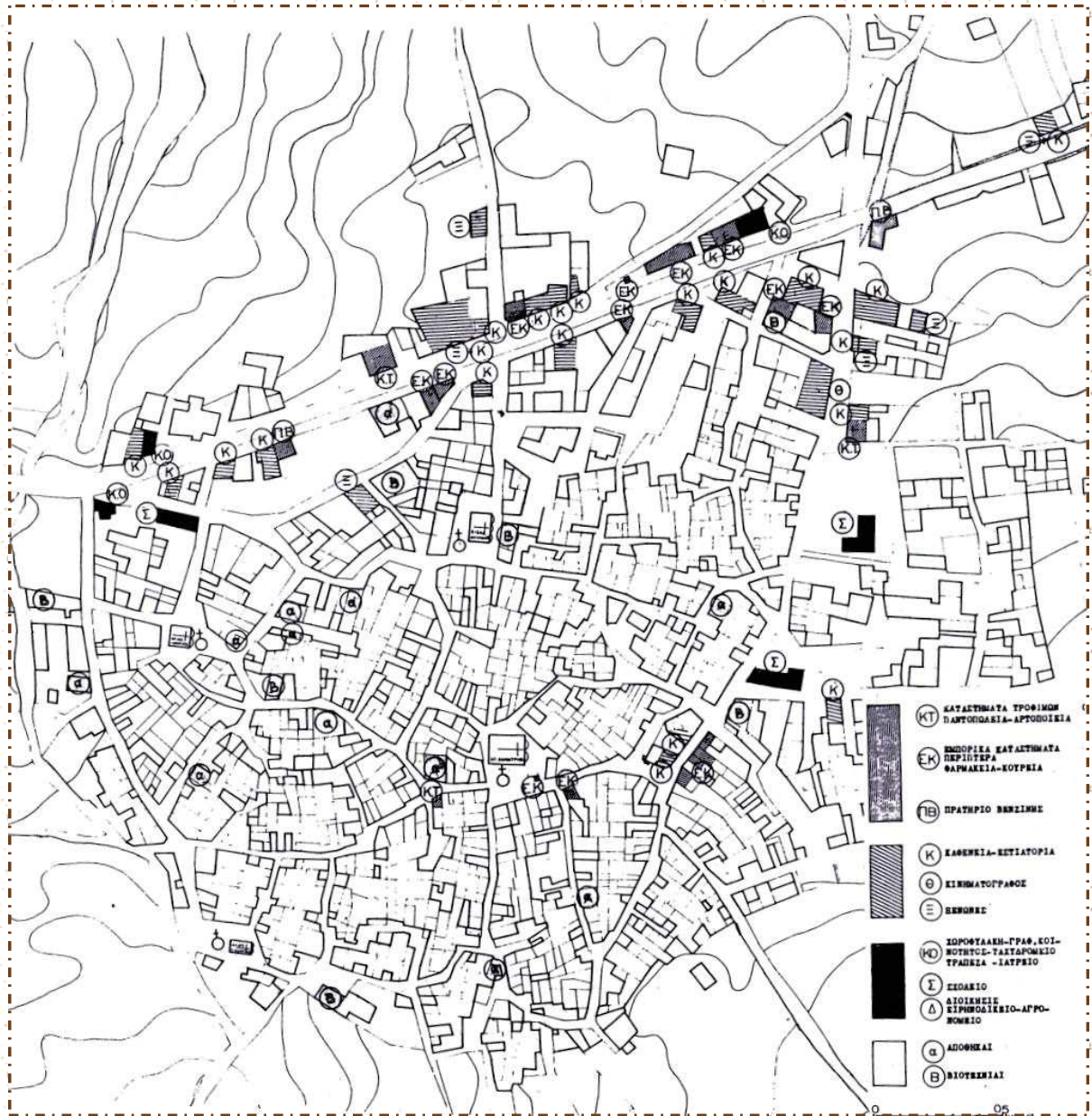
Ο ναός βρίσκεται μέσα στο σημερινό χωριό και μάλιστα σε ένα από τα κεντρικότερα σημεία του. Πώς φαίνεται αυτό στο χώρο που βρισκόμαστε; _____

Τι είναι αυτό που τη διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα κτίσματα που βρίσκονται γύρω του; _____

Γνωρίζετε άλλα κτίρια αντίστοιχου χαρακτήρα στη γύρω περιοχή; Απαριθμήστε μερικά: _____

Ο ναός είναι χτισμένος στη μέση περίπου μιας ευρύχωρης πλατείας. Στο νοτιοδυτικότερο άκρο της είναι χτισμένο και ένα πηγάδι, το οποίο έχει διαμορφωθεί. Τι σχέση έχει άραγε με το ναό; _____

Στην παρακάτω κάτοψη φαίνονται τα Μαλία όπως ήταν το χωριό πριν από περίπου 60 χρόνια (τη δεκαετία του 1960). Εντοπίστε το ναό της Γαλαθιανής όπως και άλλα σημαντικά μνημεία που γνωρίζετε στο χωριό. Προσανατολιστείτε πρώτα σωστά!! Δείξτε πού βρίσκεται ο βορράς.

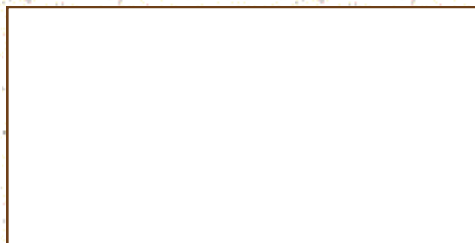

Τι παρατηρείτε; Πώς είναι διαμορφωμένος ο παλιός πυρήνας του χωριού; _____

Ποιο φαίνεται να είναι το νεότερο οικοδομικό στοιχείο που επηρεάζει ριζικά και αλλάζει τη μορφή του παλιού χωριού; _____

2. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

1. Παρατηρώντας την εξωτερική όψη του ναού, εύκολα διαπιστώνουμε ότι είναι ένας μεγάλος ναός. Όπως φαίνεται όμως από τα δεσίματα των τοίχων, δεν χτίστηκε ενιαία. Δημιουργήθηκε από την ένωση επιμέρους ανεξάρτητων κομματιών, που κατασκευάστηκαν σε διαδοχικές φάσεις, όχι ταυτόχρονα. Εάν ονομάσουμε «κλίτη» τα διαφορετικά αυτά τμήματα, διαπιστώνουμε ότι ο ναός αυτός είναι: _____ . Φτιάξε σχηματικά πώς θα είναι η κάτοψη.

2. Για να χρονολογήσουμε τα διαφορετικά αυτά τμήματα, αρκεί να παρατηρήσουμε πιο προσεκτικά κατασκευαστικές λεπτομέρειες, π.χ. τα ανοίγματα στις πόρτες ή τα παράθυρα. Ας συγκρίνουμε λοιπόν την θύρα του ναού στο μεσαίο κλίτος (που βλέπει δυτικά) και την θύρα στο νότιο κλίτος που βγάζει νότια) και τα τοξωτά σχήματα που κατασκευάζονται από πάνω για να απορροφούν το βάρος («υπέρθυρα»). Σε τι διαφέρουν; Μπορούμε να συμπεράνουμε ποιο είναι το αρχαιότερο; _____

Η δυτική θύρα Η νότια θύρα

Στα παλιά πέτρινα κτίρια, κάθε άνοιγμα πάνω στους τοίχους δημιουργούσε πρόβλημα στην ασφάλεια του κτιρίου, γιατί έπρεπε να εξισορροπηθεί το βάρος του τοίχου. Το πρόβλημα αυτό το έλυσαν κατασκευάζοντας πάνω από τις πόρτες (ή τα παράθυρα) ένα καμπυλωτό στοιχείο, που το ονομάζουμε «τόξο» ή «υπέρθυρο». Ρόλος του ήταν να μεταφέρει το βάρος του τοίχου και να ασφαλίσει την κατασκευή.

Τα υπέρθυρα όμως δεν εξυπηρετούσαν μόνο πρακτικές ανάγκες, έδιναν και μια αισθητική ομορφιά στην κατασκευή υιοθετώντας διάφορους ρυθμούς. Έτσι π.χ. στη δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα κατασκεύαζαν τέτοια καμπυλωτά στοιχεία δίνοντάς τους μια τριγωνική απόληξη του τα ανύψωνε προς τα πάνω. Αυτός ο ρυθμός λέγεται «γοθθίκ»

Επιπλέον η Βενετία έδινε μια άλλη αρχιτεκτονική ιδιαιτερότητα στα στοιχεία αυτά κατασκευάζοντάς τα με απόληξη που είχε σχήμα παύρου ή κορδονιού.

Άρα με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε ότι το μεσαίο κλίτος της Παναγίας των Εισοδίων είναι το παλαιότερο και χρονολογείται μέσα στη βενετική περίοδο (13ος με 14ο αιώνα). Πότε κατασκευάστηκαν όμως τα υπόλοιπα;